

DOLAR SENYORAJIYLA MÜCADELEDE BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ ROLÜ

Ahmet EFE

Ankara Kalkınma Ajansı

Dr., CISA, İç Denetçi

1322 cadde no 11 Öveçler Ankara

aeфе@ankaraka.org.tr

Türkçe Özet

Çalışmamızda, geleneksel üretim metotlarına bağlı üretim şekliinden kurtulamamak, yenilikçi, bilgi-yoğun ve Ar-Ge tabanlı üretimi yaygınlaştıramamak, gelişmiş ülkelerdeki verimli ölçek ekonomileriyle ve düşük gelir grubundaki düşük maliyetli üretimle rekabet etmekte zorlanmak şeklinde pek çok tanımı yapılabilen “orta-gelir tuzağı”nın dolar senyorajıyla daha da zorlaştığı iddia edilmektedir. ABD doları senyorajının orta-gelir tuzağını zorlaştıran nedenlerden birisi olduğu araştırmamızın tezidir. Bu nedenle de ekonominin üretkenliğinin arttırılmasına ihtiyaç olduğu ve bölgesel kalkınma dinamiklerinde kalkınma ajanslarının dolar senyorajından kurtulabilmeye katkıda bulunabilecek potansiyelde olduğu ortaya konulmaktadır. Özellikle Ar-Ge kapasitesinin arttırılması, yenilikçi teknolojilerde üretkenliğin teşviki, bölgesel potansiyellerin ortaya çıkarılması ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesi yaklaşımı üzerine kurgulanan bölgesel plancılık ve bölgesel kalkınma ajanslarının (KA) bu süreçte ciddi bir aktör olup olmadıklarının orta vadeli programda öngörülen tedbirler üzerinde analizi yapılmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Kalkınma Ajansları, Orta Gelir Tuzağı, Dolar Senyorajı, Ar-Ge, Yenilikçi Ekonomiler*

Alan tanımı: Kalkınma ekonomisi

COUNTERVAILING ROLE OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES IN TURKEY AGAINST SEIGNIORAGE OF US DOLLAR

İngilizce Özet

Being worsened by the seigniorage of US Dollar, “the middle-income trap” which has manifold definitions such as inevitability of traditional production styles; lack of dissemination of innovative, R&D intense and knowledge based production; and inability in coping with efficient scale economies of high-income countries and competitive production of relatively lower costs of low income countries has been aggravated by seigniorage of US Dollar. Therefore, the need for increasing productivity capacity of the economy and the potential of development agencies that have proper dynamics to add value to cover the need are being delineated. Being established on goals of exhuming regional potentialities and triggering local dynamics through measures projected by national mid-term program such as supporting R&D capacity, incenting productivity in innovative high-tech industries at the local level, the regional development agencies can become prominent actors.

Key Words: *Regional Development Agencies, Middle-Income Trap, Dollar Seigniorage, R&D, Innovative Economies*

JEL Classification Codes: *R58, F63, D83, N75, O14, O32*

1. GİRİŞ

Dış paydaşların ihtiyaçları kapsamında değerlendirilebilen ekonomik büyüme ve kalkınma konusu, Türkiye özelinde bir takım analizlerin yapılması ve özellikle kalkınmada orta gelir seviyesindeki ülkelerin ilerlemesini geciktiren ve Türkiye açısından da geçerli olduğu savunulan dolar senyorejisiyle daha da zorlaşan orta gelir tuzağı ile ilgili bir takım analizler yapılarak KA yapılması ile yönetim süreçlerinin dolar senyorejisiyle mücadelede yeterli olup olmadığı hususunda araştırmalara ihtiyaç vardır.

ABD bütçe ve dış ticaret açığı toplamda 2 trilyon doları çoktan geçmiştir. Toplam borç stoku da bu değer neredeyse on katına ulaşmıştır. Normalde bu şekildeki bir ekonomide borçlanma senetlerinin tercih edilmemesi ve borçlanma faizlerinin yükselmesi beklenir. Ancak yabancı piyasalarda ABD borç senetlerini almak isteyenlerin giderek azalacağını savunan araştırmacılar, ABD güç

dişlisinin giderek kırılganlaştığı ve 2008 krizinden sona da ABD'nin para politikası üstünlüklerini erozyona uğrattığı ve bunun da uluslararası güvenlik ve uluslararası sistemdeki güç dengelerinin dağılımına dair ciddi göstergeler oluşturduğunu savunmaktadırlar. Her nasılsa, bu hesaplamaların tersine ABD Doları sadece güçlenmekle kalmadı aynı zamanda ABD parasal gücü de artmaya devam etmiştir (Stokes, 2013).

ABD doları, ikinci Dünya savaşından beri Dünyanın ilk para birimi haline gelmiştir. Pek çok gözlemci analist artık bu dolar-merkezli küresel hegemonyanın sonunun yaklaştığına inanmaktadırlar. Güç dağılımlarındaki değişimler üzerinde pek çok yorumlar yapılagelirken Dolar baskınlığının maddi temelleriyle ölçümler sadece çok gevşek bir şekilde ilişkilendirilebilmektedir. Doların küresel rolünün gerçek anlamda anlaşılması ABD'nin parasal yetkinlikleri ve potansiyel rakiplere oranla para biriminin etkisinin niceliksel olarak ortaya konulabilmesini gerektirmektedir. Daha da ötesi, güç yetkinliklerinde ABD'den başka uluslararası rakiplerin lehine bir değişim meydana gelmesi, küresel para birimi hiyerarşisinin tersine dönmesi için yetersiz ancak gerekli koşulların meydana gelmiş olduğuna dair genel bir kabul olsa bile, parasal yetkinliklerin para birimi etkisine dönüştüğü zaman gücün nasıl işletildiğine dair sistematik araştırmalar mevcut değildir (Norrlof, 2014).

Araştırmamızda orijinal bir yaklaşım olarak Dolar senyorajıyla orta gelir tuzağı arasında bir ilişki kurulmakta ve bunun gelişmekte olan ülkelerin üst gelir grubuna sıçrama yapmada gecikmeye yol açtığı iddia edilerek bu ve benzer nedenlerle ihracatın ithalatı karşılama oranının yükseltilmesi, nitelikli insan kaynağının artırılması, daha fazla Ar-Ge, katma değere ve yenilikçiliğe dayalı üretim çeşitlendirmesinin yaygınlaştırılabilmesi gibi orta gelir tuzağından çıkmayı kolaylaştırıcı faktörlerin bölgesel kalkınma ajansları üzerinden gerçekleştirilebilme potansiyeli ortaya konulmaktadır.

2. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Dolar hegemonyasının bir *“paralel veya gölge sistem”* gibi Dünya ekonomisini yönlendirdiği ve ciddi krizlere de kaynaklık ettiği

tespit edilmiştir (Girón, 2012). Fordist üretim biçiminin üretkenlik krizine girmiş olmasından dolayı finansal sektör üzerinde baskın olarak elde edilen hegemonya, sadece senyoraj etkisiyle ABD hükümetine kolayca borçlanma imkanı sağlamasıyla değil, aynı zamanda uluslararası piyasalarda doların döviz piyasalarında spekülasyon ve manipülasyon yoluyla da özellikle gelişmekte ve az gelişmiş ülkeler aleyhine haksız kazanç elde etmesine yol açmaktadır (Ivanova, 2010).

Dolar hegemonyasına bağlı spekülasyonist finansal baskınlık ve bunun sonucu olarak üretilen deflasyonist etkiler küresel çapta bir resesyon ve durgunluğu tetiklemesi noktasında tehdit oluşturmaktadır (Bose, 2007). Bu hegemonyanın özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeleri kendi çıkarına yönlendirebildiği ve kendisinin çevresinde konumlandırarak bağımlılıklarını arttırdığı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin de açık bir ekonomi olarak bu sistemin dışında olması ve olumsuz etkilenmemesi düşünülemez. Bu soruna bir çare bulunması gerekir.

Küresel eğilimler ve AB müktesebatının gerekleri ışığında, Türkiye açısından geleneksel plancılıktan vazgeçilerek yerel sivil, özel, akademi ve kamu sektörünün ortak yönetişimine dayanan bölgesel kaynakların potansiyel ve dinamiklere göre belirlenecek önceliklere tahsisini esas alan yeni plancılık kültürü kalkınma ajansları (KA) ile bölgesel kalkınmacılığa yansıtılmıştır. Türkiye'de 2006 yılında “*yönetişim*” paradigması üzerine kurgulanan KA, AB ilerleme raporlarındaki tespit ve önerilere uygun bir şekilde 5449 sayılı Kuruluş Kanunu ile ortaya çıkmış olmakla birlikte pek çok gelişmiş ülkede yaygın olarak kullanılan bölgesel gelişme ve sosyal-ekonomik dinamiklerin verimli bir şekilde harekete geçirilmesine olanak tanımayı amaç edinen küçük ölçekli kamu kurumları olup, yönetişim mekanizması üzerinde kurgulanmış olmaları ve çoğu noktada özel hukuka tabi olmalarından dolayı klasik Türk amme idaresi geleneğinden ayrılmaktadırlar.

KA'nın varlık nedeninin sorgulanması ve KA ile ilgili zayıflıkların ve problemlerin varlığı ile ilgili olarak siyasi, bürokratik, akademik ve iş dünyasından olumsuz söylem ve değerlendirmelerin

artması üzerine Cumhurbaşkanlığı Makamınca 2012 yılı sonunda görevlendirilmiş olan Devlet Denetleme Kurulu (DDK) bir yılı aşkın sürede üç vergi müfettişi ve bir Kalkınma Bankası uzmanından oluşturduğu araştırma ve inceleme ihtisas heyeti marifetiyle yaptırdığı kapsamlı çalışmalar, araştırmalar, analizler ve değerlendirmeler sonucunda 2014 yılında çıkarılan ve 830 sayfa olan devasa boyuttaki Araştırma ve İnceleme Raporunda, 43 maddede tespit edilen temel sorunlara parmak basılarak bunların giderilmesi için bazı önerilerde bulunulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda Kalkınma Bakanlığı (KB) tarafından eylem planı hazırlanmış olmakla birlikte bu çalışmada öncelikle 43 adet sorunu bulunan KA hukuki statüsünün, idare, devlet, bürokrasi ve kamu yönetimi bağlamında analiz edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Anılan 43 sorunun kökünde yönetim kurgusunun yanlış yapıldığı varsayımıyla COBIT-5 yönetim çerçevesinin KA için yeniden kurgulanmayı sağlayacak şekilde uygulanabileceği ve temel sorunlarına çözüm olabileceği hususu doktora düzeyinde çalışmalara konu edilmiştir. (Efe, Türkiye'de Kalkınma Ajansları için Bir Yönetişim Modellemesi: COBIT-5, 2015)

Bu çalışmamızda, Türkiye'de bölgesel potansiyelleri ortaya çıkarmak ve yerel dinamikleri harekete geçirmek amacıyla kurulan kalkınma ajanslarının aynı zamanda dolar senyoraajıyla mücadelede ciddi rol oynayabileceği ancak bu işlevlerinin dikkate alınmadığı ve ön plana çıkartılmadığı bir araştırma problemi olarak kabul edilerek KA misyon ve işlevinin yeniden yapılandırılmasına katkıda bulunmaktadır.

Araştırmamız, dolar senyoraajı ve KA ile ilgili betimleyici, dolar senyoraajı ile kısa gelir tuzağı arasında ilişki arayıcı ve mantıksal kurgu olarak da tüme varım yöntemini kullanmaktadır. Ulusal ve yerel sorunları çözme niteliğinden dolayı da aynı zamanda sorun çözücü bir uygulama araştırması kapsamında da değerlendirilebilir.

Araştırmamızda cevap verilmesine çalışılan araştırma soruları şunlardır:

1. Türkiye'nin makro ekonomik dinamikleri dolar hegemonyasından ve orta gelir tuzağından kurtulabilmeye olanak sağlayacak potansiyele sahip midir?
2. KA bölgesel ve yerel dinamikler içerisinde dolar hegemonyasıyla mücadele etmede bir işleve sahip olabilir mi? nasıl?

3. METODOLOJİ

Ebscohost veri tabanında “*seigniorage*” olarak yapılan aramada 345 adet akademik yayın olduğu “*dollar hegemony*” olarak yapılan aramada 16 adet makale ve “*US hegemony*” olarak yapılan aramada ise 302 adet yayın olduğu tespit edilmiştir. Türkçe literatürde ise anılan veri tabanında “*senyoraç*” olarak yapılan aramada 13 adet, “*dolar hegemonyası*” olarak 0 adet ve “*ABD hegemonyası*” olarak da sadece 7 adet yayın olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla, Dolar hegemonyası ile ilgili yabancı literatürde pek çok araştırma bulunmasına rağmen Türkiye özelinde veya Türkçe literatürde her hangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması bu araştırmamızın literatüre katkısı açısından önemini ve katkısını ortaya koymaktadır.

Araştırmamızda Dolar hegemonyası, orta gelir tuzağına katkısı ve güç dengelerinin para birimleri yetkinlikleri ve etkilerine dayalı olarak değişimi üzerinde sistematik araştırmalara katkıda bulunmaya çalışılmaktadır. Metodolojik olarak literatür taraması, teorik inceleme, ülke karşılaştırması ve politika analizi birlikte yapılmaktadır. Araştırmamızda bilinen ve tekrarlı bir şekilde söylenegelen klişe ve genellemeler yapmaktan kaçınılarak, Türkiye özelinde somut olarak neler yapılabileceği ve bu süreçte bölgesel kalkınma dinamikleri ile kalkınma ajanslarının nasıl işletilmesi gerektiği sorusuna cevap aranacaktır.

4. DOLAR SENYORAJI VE ORTA GELİR TUZAĞI İLİŞKİSİ

Dünyadaki tüm döviz işlemlerinin %85'inde ABD Doları kullanılmaktadır. Dolar, küresel toplam borçlanma stokunun yarısını oluşturmaktadır. Hatta tüm merkez bankalarında yabancı rezervlerin tümü içerisinde ortalama %60'ından daha fazla rezerv para olarak

kullanılan birim ABD Dolarıdır. (Ammendola, 2011) ABD Dolarının uluslararası mübadelede kullanılan para birimi olması ve aynı zamanda güçlü para olmasından dolayı tasarruf amacıyla kullanılan para da olmasından dolayı ABD ekonomisinin elde ettiği karşılıksız finansman gücünün özellikle az gelişmiş ülkelerin sıçrama yapabilmesini zora sokmaktadır. Senyoraj, bir paranın basım maliyeti ile piyasadaki değeri arasındaki farktır. Yani para terminolojisine göre, para basma ile elde edilen gelire senyoraj denilmektedir. (Neumann, 2014) ABD' nin karşılıksız para basarak özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kaynaklarını ve ürünlerini alabilmesinin ciddi bir sınırının olmaması az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin orta gelir tuzağına düşmelerine ve bu tuzaktan kolayca çıkamamalarına neden olabilmektedir.

Makroekonomik değişkenler olan devalüasyon, enflasyon ve dış ticaret açığı birbiriyle yakından ilişkilidir. Dış ticaret açığı olması durumunda bunun yabancı sermaye girişleri veya transferleri ile kapatılmaması durumunda iç piyasadaki döviz talebinin döviz arzından fazla olmasını doğuracağından dolayı yerli paranın değer kaybına yani devalüasyona yol açacaktır. Bu da ithalatın nispi olarak daha pahalı hale gelmesine yani ithalata bağlı üretim ve tüketim sektörlerinde enflasyona yol açacaktır. Yüksek enflasyon da belirsizlik ve istikrar ortamını olumsuz etkilediğinden dolayı oluşan reel faizlerin artmasıyla birlikte ekonomideki yatırımları azaltıcı etkide bulunmaktadır. Enflasyonu düşürmek için uygulanan sıkı para ve maliye politikaları da toplam talep seviyesinde ve dolayısıyla ekonomide daralmaya yol açmaktadır. Bu döngüden kurtulmak için uygulanan parasal ve mali politikaların sonuçları cari denge açığı veren ülkeleri ciddi bir şekilde zora sokmaktadır. Cari açık ile ani sermaye girişi ve çıkışlarında ekonomide şok yaşanmaması için döviz taleplerini zamanında karşılayabilecek şekilde merkez bankalarında milyar ve trilyon dolarlar seviyesinde rezerv para bulundurmaları zorunda kalırlar.

Bu durumun istikrar içerisinde olmayan tüm az gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler için sürekli dolar toplamaya çalışmak ve her türlü kaynağını bu uğurda feda etmeye de

yöneltebildiğinden dolayı ABD Doları bağımlılığından dolayı ekonomideki yenilikçilik, ileri teknoloji, doğrudan yatırımlar ve üretim kapasitesinin arttırılması güçleştiğinden dolayı orta gelir tuzağı seviyesini geçmeyebilmektedirler.

Uluslararası rezerv para birimi sahibi olarak ABD, Dolar hegemonyasından iki temel yarar elde etmektedir (Zoffer, 2012):

1. Birincisi, diğer ülkelerin rezerv para olarak Dolar almaya devam ettikleri sürece diğer ülkelere doğal kaynak ve malların ABD ekonomisine sürekli giriş sağlamaya devam etmesidir. Bu doğal kaynak ve malların fiyatlarını sürekli düşürmek için de Doların değeri sürekli yüksek tutulmak durumundadır. Bu aynı zamanda Doların daha değerli bir tasarruf para birimi haline gelmesine de neden olmaktadır. Bu durum tabii ki cari açığın sürekli artması anlamına gelirken ABD tüketimini de sübvans ederek ekonominin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla Dolar, uluslararası bir rezerv para olmaya devam ettiği müddetçe ABD süreci elinde bir açık çek bulundurabilecektir. Bu durum özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin yenilikçi ekonomilere geçişini zorlaştırmakta ve orta gelir tuzağında uzun müddet kalarak bir çevre ülkesi konumundan çıkamamasına neden olmaktadır.

2. İkincisi, ABD hükümeti için geniş ve ucuz bir borçlanma pazarı sağlamasıdır. ABD hükümet borçlarının aşırı büyümesi ABD hazinesi borçlanma senetlerinin yabancı döviz piyasalarının merkezi olmasını ve dolayısıyla en fazla elde bulundurulmuş dolar rezervleri şekline dönüşmesini sağlamıştır. Bu da aşırı düşük faizlerde bile ABD hükümetinin borçlanma olanağı bulmasını sağlamaktadır (Zoffer, 2012, s. 28).

ABD para ve maliye politikası beğenilsin beğenilmesin her halükarda sürekli olarak kendi vatandaşlarına en üst yaşam standardını arttırmaya devam ettirmektedir. Bu hegemonyasını da askeri harcamalarını arttırarak uluslararası arenada güç ve hâkimiyet algısını sürekli kendi lehine değiştirebilmesinde yatmaktadır. Örneğin israf da olsa her yıl (Irak ve Afganistan için harcadıkları hariç olmak üzere), 600 Milyar Dolar civarında kaynağı rutin askeri harcamalara ayırarak Dünya'daki toplam askeri harcamaların yaklaşık %40'ını tek başına

kendisi gerçekleştirerek Dünyanın dört bir yanında en güçlü tek hâkim imajını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu da Dolar hegemonyasının devamlılığını sağlamaktadır. Askeri olarak her hangi bir yerdeki çatışmaya veya anlaşmazlığa doğrudan müdahale edebilme yetkinliği ABD çıkarlarının her yerde korunmasına ve ABD jeopolitik etkisinin artmasına yol açıyorsa da bu aslında Dolar hegemonyasının bir doğrudan sonucudur (Zoffer, 2012, s. 29). O nedenle Dolar hegemonyasının korunması ABD için en önemli ve en hayati stratejidir.

Tablo 1. Dünya'daki Yabancı Döviz Rezervleri (toplam % 100'e oranı)

	1976	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2011
ABD Doları	76.5	68.6	64.2	50.6	59.0	71.1	66.9	61.0
Pound Sterling	1.8	2.9	3.1	3.0	2.1	2.9	3.6	4.0
Alman Markı	9.0	14.9	14.9	16.8	15.8	-	-	-
Japon Sterlini	2.0	4.3	7.8	8.0	6.8	6.4	3.6	3.8
Euro	-	-		-	-	17.9	24.0	26.3

Kaynak: IMF çeşitli raporlarından derleyen (Hung, 2013, s. 1343)'den aktarılmıştır.

Yukarıdaki tabloda ABD Dolarının 1976 yılında Dünya'daki tüm rezervlerin %76.5 oranını oluştururken 2011 yılında %61.0 düzeyine düştüğü görülmektedir. AB ile Japonya para birimlerinin diğer dilimi oluşturdukları görülmeğe de bunların yaklaşık iki katı olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki tabloda ise tüm yabancı döviz piyasalarında meydana gelen cironun döviz cinslerine dağılımı görülmektedir. Burada da rezerv paraya göre diğer paraların oranının bir buçuk katı olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Dünya'daki Yabancı Döviz Piyasaları Cirolarının Dövizlere Göre Dağılımı (toplam % 200'e oranı)

	1998	2001	2004	2007	2010
ABD Doları	86.8	89.9	88.0	85.6	84.9
Pound Sterling	11.0	13.0	16.5	14.9	12.9
Alman Markı	30.5	-	-	-	-
Japon Sterlini	21.7	23.5	20.8	17.2	19.0
Euro	-	37.9	37.4	37.0	39.1

Kaynak: <https://www.bis.org/publ/rpfx13.htm> 'deki çeşitli tablolardan derleyen (Hung, 2013, s. 1343)'den aktarılmıştır.

2008 yılı verilerinden hareketle dış ülkelerdeki toplam ABD dolarının resmi IMF rakamlarına göre 7,028,916 Milyon ABD doları olduğu ve bunun yaklaşık %75 civarına tekabül eden 5,334,457 Milyon ABD dolarının gelişmekte olan ülkelerde bulunduğu tespit edilmiştir. (Ivanova, 2010, s. 105) Bu tutarın bütün orta gelir tuzağındaki az gelişmiş ülkelerin toplam GSMH değeri kadar olduğu tahmin edilmektedir. 39 Trilyon \$ olarak hesaplanan ABD ekonomisi dışında kalan ve diğer ülkelerce rezerv para, ABD ekonomisi dışında kalan ülkelere 39 Trilyon \$ kaynak transferi sağlarken, kaynakları alınan ülkelere değişim parası veya tasarruf amaçlı iddihar aracı olarak kullanıldığından dolayı ABD ekonomisine geri dönmediğinden ABD açısından karşılıksız finansman ve dolayısıyla emsalsiz bir avantaj ve haksız bir rekabet sağladığı söylenebilir.

Bu şekilde elde edilen olağanüstü güç, özellikle ekonomik üretkenlik, bilgi tabanlı, BT yoğun ve yenilikçi teknolojilere dayanan üretim noktasında dezavantajlı konuma gelen kendi dinamikleriyle bir üst gelir grubuna sıçrama gösterebilmesi güçleşmekte ve orta gelir tuzağına takılarak ABD ekosisteminin pozitif dışsallıklarına bağımlı eklenmiş ekonomiler kategorisinde kalmak sorunuyla karşılaşabilmektedirler. Bu amaçla da özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yenilikçi teknolojiye dayanmak isteyen ve risk sermayesi elde etmek isteyen firmalar ABD Slikon vadisinin ekosistemine entegre olmak zorunda kalmakta, öğrenci ve akademisyenler de ABD

üniversitelerinde dereceler almak ve araştırma burslarından yararlanmaya çalışmakta ve bütün bunlar da ABD kalifiye insan kaynağı ve Ar-Ge kapasitesine katkı sağlamaktadır.

Yıllık dış ticaret ile bütçe açığı toplamı 2 Trilyon Doların üzerinde olan ABD'nin hala dünyanın en büyük ve en yenilikçi ve istikrarlı ekonomi olmasının gerçeği bu dolar senyorajının sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasında yatmaktadır. Çünkü doğal, beşer ve teknolojik her türlü üretim araçlarının elde edilmesi, kümeleştirilmesi ve simbiyoz edilmesi diğerlerine göre çok daha avantajlı olduğundan dolayı ABD merkezli veya ABD değişkenli olmayan yatırım ve girişimlerin küresel ölçekte avantajlı olmaları kolay olmamaktadır.

Dolayısıyla, bu ülkelerin sattıkları doğal kaynak veya mamul ürünlerin karşılında aldıkları ve merkez bankaları ile tasarruf amacıyla yastık altında tutulan veya piyasada alış veriş için kullanılan Dolarlar, ABD piyasasına geri dönmeden o ülkelerde kaldığından dolayı miktar teorisi¹ ABD piyasasında işlemediğinden dolayı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler yenilikçilik ve rekabet edebilir teknolojileri yönünden ABD merkezli ekonomik hegemonyaya karşı kolayca gelişemediğinden dolayı bağımlılıktan kurtulamayarak orta gelir tuzağına girebiliyor.

Türkiye açısından durum değerlendirildiğinde, özellikle 2011 ekonomik krizinden sonra uygulanan parasal ve mali disiplin programının ciddi bir şekilde takip edilmesi, enflasyonla mücadele edilmesindeki kararlılık ve altı sıfır atılması Dolar senyorajının etkisinin azaltacak olan önlemler olarak dikkate alınabilir. Özellikle TL' nin güçlü para olduğu imajının korunması, piyasada güven kazanması ve tasarruf aracı olarak da kullanılabileceği düşüncesinin yaygınlaşması bu konuda en önemli konudur. Bunun için de parasal ve mali disiplinin devam ettirilmesi gerekir. Ancak, özellikle dış

¹ Miktar teorisi denilen toplam para ve dolanım hızının çarpımının mal ve hizmetlerin fiyatlarıyla çarpımına eşit olması ($M.V=Q.P$) kastedilmektedir. Eşitliğin sol tarafı para piyasasını sağ tarafı ise reel piyasayı temsil etmekte olup her iki piyasanın bir dengede devam etmesi gerektiğini savunur.

ticaret açığının 100 Milyar \$ civarında seyretmesi, ihracatın ithalatı karşılama oranının sürekli artırılması gerekliliğini göstermektedir. Bu da aynı zamanda orta gelir tuzağından çıkmakla yakından ilişkili bir husus olarak dikkate alınabilir.

Barry Eichengreen tarafından ekonomi literatürüne girdiği söylenen “orta gelir tuzağı” kavramının (Yeldan E. , 2012) son yıllarda akademik ve idari kaynaklarda daha sıklıkla kullanıldığı ve buna karşı koyan kalkınma politikalarının daha belirgin şekilde belirtildiği bir gerçektir. Türkiye’de 5449 sayılı Kanunla 2006 yılında kurulan ve bölgesel kalkınmışlıkta kilit aktörler haline gelen 26 adet Kalkınma ajansları (KA) varlığının bir nedeni de aslında ülkenin orta gelir tuzağından çıkarak bölgesel ihtiyaçlara ve potansiyellere göre dinamiklerinin güçlendirilmesi için kamu kaynağının bölgesel dinamikler ve yerel potansiyellere göre özel sektör ve yerel aktörler tarafından etkin bir şekilde kullanılmasının sağlanmasıdır (Efe, 2015b).

Türkiye ile karşılaştırma yapabilmeye olanak ağlaması açısından dikkate alınması yarar gördüğümüz Çin ekonomisini de etkilemekte olan genel olarak beş tip orta gelir tuzağı bulunduğu iddia edilmiştir. (Woo, 2012):

a) *Kamu kurumlarının aşırı yatırım yapması ve yolsuzluğa bulaşmalarından dolayı banka finansman araçları yoluyla yapılan borçlanmanın geri çevrilmemesinden kaynaklanan mali stres:* Özellikle bütçe açığı olan ülkelerde bu durum daha vahim olabilmekte ve fizibilitesi olmayan pek çok proje ile kamu kaynakları israf edildiğinden üretici güçler bir sonraki aşamaya geçememektedir.

b) *Makro dengeleme araçlarının sık kullanımından dolayı uzun dönemli üretkenliğin zarar görmesi:* Makro dengeleme araçları ile sürekli parasal ve mali dengelere müdahalelerde bulunmakta ve bu da uzun dönem için piyasanın istediği arz ve talep dengesine göre oluşacak olan doğal seyri kesintiye uğrayabilmektedir.

c) *Sosyal tansiyonları arttıran sosyo-politik yönetimdeki hatalar:* Politik gelişmeler ve politik hava ekonomik dengeleri ve en önemlisi rasyonel tercihlerde bulunan yatırımcıların başka alanlara

kaymasına veya yatırım kararlarını ertelemesine ve tüketicilerin de tüketim tercihlerini ertelemesine neden olabilmektedir. Bu nedenle özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki politik istikrarsızlıklar, etnik ve dini sınıfların mücadeleleri ve yönetim yapılarının zayıflığından dolayı yolsuzluk ve israf söylemleri ekonominin gidişatına olan güveni de olumsuz etkileyebilmektedir.

d) *Sürdürülebilir kalkınmayı tehdit eden çevresel yükümlülük ve zorlukların etkin yönetilememesi*: Gelişmiş ülkelerin kalkınma hamlelerini yaptıkları zamanda uygulanmayan çevresel sorumlulukla ilgili maliyet artırıcı ve üretim ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyen müeyyidelerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıkı bir şekilde takip edilmesi bu ülkelerdeki üretken ekonomiyi ve yatırım kararlarını olumsuz etkileyen bir faktör olarak değerlendirilebilmektedir.

e) *Uluslararası ekonomik tansiyonların ticari çıkmaz ve anlaşmazlıkları çözebilecek şekilde becerikli yönetilmemesi*: Özellikle bölgesel olarak az gelişmiş ülkelerin Asya, orta doğu ve Afrika bölgelerinde yoğunlaşması bunların bölgesel olarak çoğunlukla uluslararası çatışmalara, anlaşmazlıklara veya tansiyonu yükseltecek beklenmedik olaylarla sıkı bir şekilde karşılaşmak durumunda olmalarından dolayı bunların oluşturduğu negatif ekonomik sonuçlar ile küresel krizleri avantaja dönüştürecek şekilde becerikli manevraların yapılamaması orta gelir tuzağından kurtulamamanın nedenlerinden birisidir.

5. BÖLGESEL KALKINMACILIK AÇISINDAN DOLAR SENYORAJIYLA MÜCADELE

Aslında, Türkiye'nin orta gelir tuzağına tehdi altında olduğu varsayıldığında 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluş Kanununun gerekçesinde açık bir şekilde belirtilmemesine rağmen zımnî olarak orta gelir tuzağından kurtulmaya yönelik olarak KA kuruluşlarının bu yöndeki ulusal politikanın bir sonucu olduğu söylenebilir. Değilse bile, bu anlamdaki politika ve ulusal stratejilerle birlikte KA yapılanmasının ve kurumsal amaçlarının yönetim yapısı ile birlikte orta gelir tuzağından kurtulmaya teksif edilmelidir.

Bir türlü gelişmiş ülkeler grubuna ve üst düzey gelir grubuna sığırma yapamayan az gelişmiş ülkeler kendi yerel dinamiklerini harekete geçirecek ve bölgesel potansiyellerini ortaya çıkaracak strateji, politika ve bölgesel planları uygulayabilecek KA gibi mekanizmalar üretmeye devam etseler de bu süreçte çetin bir yol olduğundan dolayı KA başarısının da makro göstergelere kısa zamanda yansıyacak düzeyde hemen elde edilmesini beklememek gerekir. Bu bağlamda yapılması gereken başkalarının icat etmiş olduğu oyunun kurallarına uygun hareket etmeye ve oyun bilgisini üretmeye çalışmaktan başka alternatifler, toplumsal ve ekonomik açıdan büyük riskler barındırabilmektedir. Yapılması gereken, sadece iç dinamikler üzerinde değil aynı zamanda ekonomiyi rüzgârına kaptırabilen dış dinamiklerin de bölgesel kalkınmada dikkate alınmasıdır.

KA bu süreçte verdiği teknik ve mali destekler ve düzenlediği etkinliklerle ekonomik faaliyetlerdeki etkinlik ve verimliliği arttırmaya çalışabilmelidir. Bu amaçla kullanılabilircek ciddi bir mali ve teknik kaynak 26 bölgesel kalkınma ajansları tarafından ilgili sektörlerle kullanılabilirilmektedir. Örneğin, 2008-2014 döneminde KA için merkezi bütçeden 1,4 milyar TL' kaynak aktarılmış ve aynı dönemde yerel katkı olarak belediye, il özel idaresi ile ticaret ve sanayi odaları bütçelerinden 0,719 milyar TL sağlanabilmiştir.

Tablo 2. Kalkınma Ajansları (KA) Tarafından Verilen Destekler (2008-2014)²

Destek Programı Türü	Proje Desteği (Milyon TL)	Eşfinansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (Milyon TL)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağırısı	1 821	3 267	32 732	6 881
Doğrudan Faaliyet Desteği	51,7	55	3 623	999
Teknik Destek	20,4	20,4	5 514	3 140
Genel Toplam	1 893,1	3 342,4	41 869	11 020

Kaynak: (BKK, 2014, s. 260)' den alınmıştır.

² 2014 yılı Eylül ayı itibarıyla

Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, KA tarafından verilen destekler ciddi rakamlara ulaşmaktadır. Verilen teknik destekler proje başına ortalama 15.000 TL, doğrudan faaliyet destekleri ortalama 75.000 TL, proje teklif çağrılarında ise ortalama 750.000 TL civarında olabilmektedir. Verilen desteklerin yapısal olarak bölge planındaki bir önceliğe hizmet etmesi, yerel dinamikleri harekete geçirme ve potansiyelleri ortaya çıkarma noktasında bir katkı sağlaması gerektiğinden dolayı miktarı düşük bile olsalar ortak çalışma ve işbirlikleri dizaynını tesis etmek durumunda olduğundan dolayı ciddi katkıları olabilmektedir.

6. SONUÇ

Orta gelir tuzağında 50 yıl kadar mücadele eden Çin ekonomisi tuzaktan çıkmış olmasına rağmen hala Dolar hegemonyasına hizmet etmektedir. Analizlere göre, Dolar hegemonyasına hizmet etmenin mükâfatını orta gelir tuzağından çıkmak şeklinde elde eden Çin, ekonomik ve askeri olarak en büyük rakibi olan ABD'nin en büyük kreditörü unvanını korumaktadır. ABD de Çin mallarını en fazla alan ülke olarak Çin ekonomisinin büyümesine katkıda bulunmaktadır. Bu durum ABD ile aynı parasal politika uygulamak yerine güçlü para birimi politikasının ürünü olan Dolar hegemonyasına itaat edencesine ondan azami yararlanabilecek şekilde zayıf para politikası izleyerek mallarının sürekli görece olarak ucuzlamasını sağlayacak ve bu sayede ekonomideki yenilikçiliğe ve Ar-Ge ye dayanan üretken kapasiteyi destekleyecek şekilde parasal politikalar izlemiştir. Bu şekildeki karşılıklı bağımlılığın dışsal bir etki ile değişmemesi durumunda kısa ve orta dönemde ciddi bir politika ve statü değişikliği öngörülememektedir. Ancak yeni pazarların güçlenerek Çin mallarına müşteri olma noktasında ABD'ye alternatiflerin ortaya çıkması durumunda farklı gelişmeler yaşanabilir. Bu da kısa ve orta dönemde birden meydana gelebilecek bir durum olarak gösterilememektedir. Türkiye ve KA bağlamında Dolar senyorajıyla zorlaşan orta gelir tuzağından kurtulmak olanaklıdır. Bunun için de ulusal stratejilerde bu bağlamda hedefler konulmalıdır. Araştırma sorularımıza aşağıdaki şekilde cevap bulmak olanaklıdır:

- *Türkiye'nin makro ekonomik dinamikleri dolar hegemonyasından ve orta gelir tuzağından kurtulabilmeye olanak sağlayacak potansiyele sahip midir?*

Dolar senyoraajıyla ABD ekonomisinin üretkenliğini arttırdığı ve bu üretkenlikler de elde edilen ekonomik, politik ve askeri stratejilerle Dünya dengelerini değiştirebilme yetkinliği de Doların itibarının güçlenmesine ve dolayısıyla güçlü para politikasıyla değişim ve rezerv para olma konumunu ve statüsünü güçlendirebilmesinden dolayı kısa dönemde Dolar senyoraajı ve ABD hegemonyasıyla baş edebilmenin olanaklı olduğu söylenememektedir. Türkiye açısından değerlendirildiğinde ne dolar hegemonyası ile ne uzlaşan ve ne de mücadele eden bir stratejinin henüz mevcut olmadığı söylenebilir.

Dolar hegemonyasıyla mücadele stratejisi olmamakla birlikte para politikalarıyla Dolar ile doğrudan mücadele edebilmek cari açığı ciddi boyutlarda olan Türkiye açısından tek başına gerçekleştirilebilir bir hedef olarak görülemeyeceği söylenebilir. Bu tarz bir mücadele ancak Almanya ve Çin gibi ciddi ölçüde cari fazla veren ve bölgesindeki istikrarı ekosistemin dışsal pozitifliklerinden de yararlanabilen güçlü ekonomiler açısından önemli bir strateji olarak değerlendirilebilir. Ancak ekonominin üretkenliği, Ar-Ge kapasitesi, girişimcilik, yenilikçilik ve üretkenlikteki verimliliği yerel ve bölgesel düzeyde işbirlikleriyle mikro düzeyden makro düzeye doğru arttırabilecek bir strateji izlenmesi daha makul görülmektedir. Bu nedenle de Türkiye genelinde 26 bölgede kurulmuş KA sisteminin teknik ve mali açıdan güçlendirilerek bölgesel gelişme dinamiklerinin harekete geçirilmesi ve yerel potansiyellerin ortaya çıkarılmasıyla izlenecek bir ulusal strateji en makul politikaların üretilebilmesi ve uygulanabilmesi olanaklı görülmektedir.

- *KA bölgesel ve yerel dinamikler içerisinde dolar hegemonyasıyla mücadele etmede bir işleve sahip olabilir mi? nasıl?*

Bu kapsamda ekonomideki üretken kapasitenin arttırılmasına hizmet edecek şekilde Onuncu BYKP çerçevesinde kurulan makro tedbirler ışığında hazırlanan orta vadeli program ve yıllık tedbirlerin

ülke gerçeklerini dikkate alarak uygulanabilir ve sonuç alınabilir faaliyetlere dönüştürülmesi önem arz etmektedir. Çünkü tedbirlerin amaçlarının ülke genelinde üst gelir grubu ülkelerin alt yapısına uygun bir ekosistem oluşturulması ve bireysel, kurumsal, sektörel ve bölgesel düzeydeki eksikliklerin pek çok kurumun işbirliği ve ortak çalışması sonucunda giderilmesi olduğu söylenebilir. Bunun da orta gelir tuzağından çıkış için geleneksel yaklaşımların yerini Ar-Ge'ye dayanan yenilikçi ve bilgi tabanlı bir üretim yaklaşımının seferber edilmesi sonuçlarını doğurabilmesi için kurumsallaşmalarını 2011 yılında tamamlayabilmiş olan KA'nın daha fazla idari, mali ve beşeri olanakla donatılarak desteklenmesi gerektiği söylenebilir. Bu tedbirlerin hepsi de ihracatın ithalatı karşılama oranını, ulusal paranın itibarını ve insan kaynağı faktörünü iyileştirmede ciddi katkılar sağlamasından dolayı dolar bağımlılığında ve dolayısıyla orta gelir tuzağından çıkmayı kolaylaştıracak tedbirler olarak dikkate alınmalıdır.

KA dinamiklerinde orta gelir tuzağına düşmemek bir paydaş ihtiyacı olarak karşımıza çıkmakta ve bu ihtiyacı gidermeye yönelik olarak ulusal stratejiler, bölge planı ve çalışma programları (ÇP) arasında kurumsal hedeflere yansıtılması noktasında tutarlılık ve paralellik olması gerekir. Bu bağlamda KA sistematiğinde yönetim yapısının güçlendirilmesi ve yereldeki paydaşların ihtiyaçları çerçevesinde yeniden yapılandırılması daha da önem kazanmaktadır.

KA, mevcut mali ve beşeri kaynaklarıyla ÇP kapsamındaki faaliyetleri yürütebilme kapasitesi sınırlı olan Ajanslara bu denli görevler verilmesi üstelik bunların 2015 ÇP hazırlık ve onayından sonra yayımlanmış olması KA iş planı güncellemesi, koordinasyon ve uygulama kapasitesi açısından yeni sıkıntılara yol açabilir. Özellikle sorumlu, mesul, ilgili, danışılacak, hesap veren vb. gibi bir ayırım olmaksızın verilen görevde KA'ların ne derecede etkin rol alabileceği de net değildir. Bu şekildeki mevcut merkezi planlama anlayışının, KA açısından bölgesel plancılık ile ÇP' nin etkinliğini ve uygulanabilirliğini ciddi anlamda riske atacağı söylenebilir. Bunun için KA'ların daha fazla idari, mali ve teknik yetkinlik ve esnekliğe sahip olmaları ve bölgesel plancılığın tamamen yerel üstünlüklere ve

dinamiklerin ihtiyaçlarına göre yapılması, Bölge Planları ile yıllık ÇP'lerin Bakanlık onayına tabi olmadan işleme konulabilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

- 10.BKYP. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*.
kalkınma.gov.tr:
<http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Yaynlar/Attachments/518/OnuncuKalk%C4%B1nmaPlan%C4%B1.pdf> adresinden alınmıştır
- AMMENDOLA, G. (2011). *Exorbitant Privilege: The Rise & Fall of the Dollar & the Future of the International Monetary System* (Book Review). *American Foreign Policy Interests Vol.33 Issue.2*, 103-107.
- BKK. (2014, 11 01). *17/10/2014 Tarihli ve 29148 Sayılı Resmî Gazete’de Yayımlanan 30/9/2014 Tarihli ve 2014/6841 Sayılı 2015 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki 2015 Yılı Programı*. Resmi Gazete:
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/11/20141101M1.htm> adresinden alınmıştır
- BOSE, P. (2007). ‘New’ *Imperialism? On Globalisation and Nation-States*. *Historical Materialism*, , 95–120.
- CIA. (2014). *ciafactbook.com. the world factbook*:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/tu.html> adresinden alınmıştır
- COOK, I., & JOSEPH, R. (2001). *Rethinking Silicon Valley: New Perspectives on Regional Development*. *Prometheus*, Vol. 19, No. 4, 377-393.
- DEMİRCİ, Y. (2014). *Türkiye’de Teknoparklara Yönelik Teşvikler ve Teknoparkların Bilim ve Teknoloji Kapasitesinin Gelişimine Katkısı*. *Maliye Dergisi*, Sayı 166, Ocak-Haziran, 95-115.

- EFE, A. (2015). *Türkiye'de Kalkınma Ajansları için Bir Yönetişim Modellemesi: COBIT-5*. Ankara: TODAİE (Basılmamış Doktora Tezi).
- EFE, A. (2015b). *Orta Gelir Tuzağıyla Mücadelede Kalkınma Ajanslarının Rolü*. *Ankara Kalkınma Ajandası Dergisi*, <http://www.ankaraka.org.tr/dergi/#p=23>, 22-29.
- EUROPA. (2014). *Introducing the Euro: convergence criteria*. Summaries of EU Legislation: http://europa.eu/legislation_summaries/other/125014_en.htm adresinden alınmıştır
- FELİPE, J., Abdon, A., & Kumar, U. (2012). *Tracking the Middle-income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?* . *Levy Economics Institute Working Paper no:715*, http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_715.pdf, 1-59.
- GİRÓN, A. (2012). *Crisis, Dollar and Shadow Financial System*. *Journal of Economic Issues*, Vol. XLV I No. 2, 511-520.
- HUNG, H.-f. (2013). *China: Saviour or Challenger of the Dollar Hegemony?* *Development & Change*, 1341-1361.
- IVANOVA, M. N. (2010). *Hegemony and Seigniorage*. *International Journal of Political Economy*, vol. 39, no. 1, Spring, 93–130.
- KALKINMA BAKANLIĞI. (2015). *6550 Sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanunun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik*. Mevzuat: <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin.Asp?MevzuatKod=7.5.21107&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=6550> adresinden alınmıştır.
- KUWAHARA, S. (2013). *Dynamical analysis of the R&D-based growth model with a regime switch*. *Journal of Economics*, 108, January , 35–57.
- NEUMANN, M. (2014). *Seigniorage in the United States*. research.stlouisfed.org:

http://research.stlouisfed.org/publications/review/92/03/Seigniorage_Mar_Apr1992.pdf adresinden alınmıştır

- NORRLOF, C. (2014). *Dollar hegemony: A power analysis*. *Review of International Political Economy*, V. 21, I. 5, 1042-1070.
- PAUS, E. (2012). *Confronting the Middle Income Trap: Insights from Small Latecomers*. *Studies in Comparative International Development*, June, 115–138.
- REDDAWAY, S. D. (2014). *Talking Turkey*. *Asian Affairs*, 413-424.
- SCHNEIDER, H. (2013). *An Austrian view on the middle income trap*. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Volume 11, Issue 3, 169-178.
- STOKES, D. (2013). *Achilles' deal: Dollar decline and US grand strategy after the crisis*. *Review of International Political Economy*, 1071-1094.
- TODO, Y., Zhang, W., & Zhou, L.-A. (2011). *Intra-industry Knowledge Spillovers from Foreign Direct Investment in Research and Development: Evidence from China's "Silicon Valley"*. *Review of Development Economics*, 15(3), 569–585.
- TVARONAVICIENÉ, M., & LANKAUSKIENÉ, T. (2013). *The Impact Of Production Factors And Economic Structures On Economic Development*. *BUSINESS: THEORY AND PRACTICE*, 5-16.
- UNDP. (2014). *Human Development Report 2013*. New York: UNDP.
- WHO. (2014). *World Health Organization's Ranking of the World's Health Systems*. The Patient Factor: <http://thepatientfactor.com/canadian-health-care-information/world-health-organizations-ranking-of-the-worlds-health-systems/> adresinden alınmıştır
- WOO, W. T. (2012). *China meets the middle-income trap: the large potholes in the road to catching-up*. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, Volume 10, Issue 4, 313-336.

YELDAN, E., Taşçı, K., Voyvoda, E., & Özsan, M. E. (2013). ***Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?*** İstanbul: TÜRKONFED.

ZOFFER, J. (2012). ***Future of Dollar Hegemony***. *Harvard International Review*, V.34, I. 1, 26-29.